

ƏTƏİ TƏBRİZİ BARƏDƏ NƏ BİLİRİK

Azərbaycan ədəbiyyatının zəhmətkeş alimlərindən biri olan Firuz Rifahini də elə bu sual düşündürmüş və ciddi axtarışlardan sonra onun əlyazmalarını tapa bilmişdir. Firuz müəllimin çapa hazırladığı bu kitabda Ətai Təbrizinin divanı və ona yazılmış ön söz öz əksini tapır. Yazdığı ön sözdə Firuz müəllim Ətai Təbrizinin şəxsiyyəti və dövrümüzədək gəlib çatan əlyazmaları barədə kifayət qədər məlumat verir. Hətta şairin əlyazmalarının keşməkeşli tarixçesindən də danışır. Onun qeydlərindən məlum olur ki, Ətəinin əlyazmaları başqa şairlərinin əlyazmaları ilə qarışdırılmış, müxtəlif adlarda ayrı-ayrı qaynaqlarda verilmişdir.

Firuz müəllimin tədqiqatından bir önəmli fakt da məlum olur. Demə şair XIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindəndir. Azərbaycan ədəbiyyatı İntibah dövrü adlandırdığımız bu əsr özünün di faktoru ilə diqqəti cəlb edir. Uzun illər Həsənoğluunu həmin əsrdə Azərbaycan dilində şeir yazan ilkin şair kimi göstərmişlər. Əlbəttə artıq bu versiya Nizaminin türkcə divanından, XI əsrdə İsanın "Məhr və Vəfa"sından, VII əsr "Kitabi-Dədə Qorqud"dən sonra güllənc görünür. Firuz bəyin ərsiyə gətirdiyi və çap etdirdiyi bu kitab Ətai Təbrizinin təmsalında sanballı bir mənbədir. Ətəinin poetik tələblərə uyğun yazılmış mükəmməl epik və lirik şeirləri anadilli poeziyamızın çoxillik təcrübəsindən xəbər verir:

Olmasun geyriyə möhtac, bu qəlbə-naşad,
Dili-viranımı, ya rəb, yalnız, eylə abad.

Cəng edib qədəmi dərşən ki, fəğanım kimdən?
Sənün, ey Yusifi-gülçöhrə, əlindən fəryad.

Rux yoxdur görəlim, sana necə benzədəlim?
Xub nəqş eylər in surəti gərçi behzad.

Bisutunda böylə çalışdı deyü vüsət içün,
Tişə başının üstündə bir atmış Fərhad.

Nola ümidi-vüsəl etsəm, Ətəyi, səndən,
Xubların budur, ey şux, cəfəfişə murad.
və ya:

Hər çaya ki, su düşər ol yar olur,
Axa-axa yeri nəhəmvər olur.

Göz ki, daim gəm çəker ol kor olur,
Tən ki, daim gəm çəker ol xar olur

Divandakı bu kimi lirik şeirlərin poetik çalarlarına, sözlərin leksik mənasına fikir verəndə görürük ki, həmin dövrdə ədəbi dilimiz nə qədər zəngin olmuşdur. Onun poetikası türk dilinin ahəngdarlığından, zəngin leksik tərkibindən xəbər verir.

Şairin epik şeirində poetik çalarları daha aydın görürük:

İmdi gəl ey bülbuli-sahib nəva,
Bürçü-əflakə üruc etgil həva,

Nüh fəlkədən al gətirgil bir xəbər,
İki aşiq halın ərş et sərbəsər.

Mürği-ruhum etdi mana bir xatay,
Oldur ərbab ola kim mənə bay.

Əqlü fəhmü zəhnü idrakü bəşər,
Cümlədə olmaz bu xəmsə sərbəsər.

Bu təbiin var ikən qıl dəst bekar,
"Leyli və Məcnun"i, söyle, qoygil yadigar.

Ətəinin "Leyli və Məcnun" poemasında olan bu beytlərdə həm dilin zəngin leksik tərkibi, həm

də müəllifin əsəri yazmaqda qayəsi aydın görünür. Hətta bizi uzun müddət düşündürən bir suala da cavab var; nəyə görə Şərq ədəbiyyatında 150-dək müəllif "Leyli və Məcnun" mövzunu qələmə almışdır? Şair sanki bilirmiş ki, ona belə sual verə bilərəm, ona görə də həmin sualın cavabını poemanın əvvəlində verir... Oldur ərbab ola kim mənə bay. Əqlü fəhmü zəhnü idrakü bəşər.

Ətai bu sözləri XIII əsrdə deyirdi. Həmin fikirləri biz artıq XVI əsrdə Füzulinin poemasından oxuyuruq. Onun başqa epik əsərlərindən də yüksək poetik nümunələr var. Eyni sənətkarlığı Ətəinin "Yusif və Züleyxa" poemasında da görürük:

Ya Yusif, Ol unutmaya sənün şükrini,

Eylə kim, hərgiz unutmazam səni.

Qılmasın anca ki, gözün yaşını,

Boynun alıb, yerə salan başını.

Ağzınla yer üzünə qan alan,

Acı-acı gözlərdən yaş tökən.

Həqqi ol dəmdə gətirgil yadına,

Ta məgər xaliq yetə fəryadına.

Şairin fars dilində yazdığı "Eşqname" poeması da özünün dərin məzmunu, zəngin poetik nümunələri ilə diqqəti cəlb edir.

Firuz bəyin çapa hazırladığı bu kitab klassik ədəbiyyatımızın tədqiqində və nəşrində yeni sahədir. Ona bu kimi işlərdə yeni nəliyyətlər arzulayıram. İran ləhcəsində desək: əllərin və zəhnin yorlmasın əziz dostum! Sənə yeni - 2025-ci ildə can sağlığı, ailə səadəti arzulayıram.

*Sənən İBRAHİMOV,
professor*